



LUND UNIVERSITY

Recension av: Oskarshamn före Oskarshamn. Från islossning till reformation. Red. Joakim Goldhahn.

Gustavsson, Karin

Published in:
Fornvännen

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Gustavsson, K. (2020). Recension av: Oskarshamn före Oskarshamn. Från islossning till reformation. Red. Joakim Goldhahn. *Fornvännen*, 115, 294-296.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-NC-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Recensioner

Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg. Red. Kjell-Håkan Arnell & Ludvig Pappmehl-Dufay. Länsstyrelsen Kalmar län, Kalmar länsmuseum och Kalmar läns Hembygdsförbund, Kalmar 2015. 269 s. ISBN 9770451271007.

Ölandsarkeologin har ett nästan mytiskt skimmer över sig. Ön har en rik förhistoria med många olika sorters arkeologiska kontexter och många exceptionella föremål. Öländsk arkeologi är betydelsefull för våra tolkningar om skandinavisk förhistoria och historia. Där finns också en spännande arkeologihistoria med flera framträdande och starka personligheter. Antologin *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg* omfattar 18 artiklar från föreläsningar som hölls vid två minneskonferenser för att hedra Hella Schultze (2012 på Linnéuniversitet i Kalmar) och Ulf Erik Hagberg (2013 i Gärdslösa på Öland). Boken utgör dessutom en gemensam satsning från olika verksamhetsinriktningar inom arkeologin: Länsstyrelsen i Kalmar, Kalmar Länsmuseum och Kalmar läns Hembygdsförbund.

Det är mycket glädjande att ta del av *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg*. Genom bokens olika artiklar förstår man hur betydelsefulla Ulf Erik Hagberg och Hella Schultze var i den öländska arkeologin. Stig Rydhs artikel om Ulf Erik Hagberg visar hans intensitet och kreativitet, hans breda erfarenhet och hur han lyfte fram vetenskaplig och populärvetenskaplig arkeologi i en sann tvärvetenskaplig anda med bl.a. arkeologi, ortnamnsforskning och folkloristik, inte bara på Öland utan också i Västergötland och på Statens historiska museum i Stockholm. Margareta Beskow Sjöberg och Kjell-Håkan Arnell skildrar Hella Schultzes stora intresse för arkeologi, inte minst hennes kunskap om järnåldersgravfält och Köpingsviksområdet, men också hennes passion och kunskap om hästar och hästavel. Artiklarna i boken kretsar kring dessa två personer. De knyter an till deras arkeologiska insatser och med intressanta perspektiv vidgas deras insatser till senare och aktuell arkeologisk forskning.

Boken *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg* tar ett hundraårsperspektiv på arkeologin på Öland. Avgränsningen till 100 år är fullt förståelig eftersom syftet är att fokusera på de två minneskonferensernas huvudpersoner. Ett längre tidsperspektiv hade dock gett ytterligare bränsle till att belysa Ölandsarkeologins särart. I vilket fall som helst visar boken att det är nödvändigt att inte förglömma den kunskapsuppbyggnad som pågått sedan man började med arkeologiska undersökningar på ön.

Artiklarna utgör ett axplock av den öländska arkeologins rika material. De representerar samtliga arkeologiska perioder och fokuserar på olika typer av arkeologiska kontexter, metoder och frågeställningar. Det är slående hur mycket av den öländska arkeologin som har resulterat i akademiska avhandlingar, främst vid Uppsala universitet men också vid Stockholms och Lunds universitet.

Ludvig Pappmehl-Dufay ger i sin inledande artikel en nyttig översikt av den arkeologiska forskningen på Öland. Översikten är begränsad till ett hundraårsperspektiv med början år 1913. Man får en stark känsla av att mycket av Ölandsarkeologin handlar om att en relativt liten grupp av karismatiska personer har satt sin prägel på forskningsmiljön. De forskningsteman som tidigt utkristalliserats kom att förädlas genom insatser av yngre arkeologigenerationer. Stenåldersplatser, bebyggelse, borgar, stengrunder, järnåldersgravfält, våtmarker och landskap är teman som också resulterat i många akademiska avhandlingar. Den arbetsmiljö som Ulf Erik Hagberg och Hella Schultze var med om att skapa var en kreativ miljö, där människor kunde utvecklas. Jag uppfattar det som att det på Öland fanns möjligheter att som arkeolog göra det man ville. Det fanns en kunskapsociologisk anda som fortplantat sig fram till idag. Ölandsarkeologin framstår som en mycket framgångsrik regional arkeologisk miljö.

Under årens lopp har man satsat på olika mer översiktliga arkeologiska projekt som fått betydelse för bearbetningen och tolkningen av den öländska förhistorien. Kenneth Alexandersson

diskuterar lösfyndsinventeringen 1996–1997 som resulterade i många nya platser från sten- och bronsåldern. Karl-Oskar Erlandsson skriver om skattfyndsprojektet 1990–1992 där metalldetektering avslöjade en systematisk plundring av flera kända fyndplatser men pekade också på platser där detta ännu inte skett.

Artiklarna håller generellt en mycket hög vetenskaplig standard. Här finns perspektivrika resonemang och utvärderingar av arkeologiska material och de metoder som använts i analyser.

Flera av artiklarna berör bebyggelse, fornborgar och våtmarksfynd. Charlotte Fabech och Ulf Näsman påtalar i sin artikel om den öländska järnåldersbebyggelsen kunskapsluckor och behovet av att göra kritiska granskningar av arkeologiska material och tolkningar. Ludvig Papehl-Dufay och Johan Åstrand lämnar en mer beskrivande artikel om undersökningarna av Prästtag – en tidigmedeltida gård utanför Köpingsvik. Magnus Stibéus vill med sin artikel om Borgholms slott fördjupa kunskapen om de aktörer som bidragit till borgens olika roller under tidig medeltid.

Helena Victor presenterar och diskuterar resultatet från utgrävningarna i Sandby borg. Hon argumenterar för att borgen varit utsatt för en massaker och att fynden ger en ögonblicksbild av händelserna. Helene Wilhelmsson närgranskar ett bortglömt våtmarksfynd av två människor i Emmetorp. Hennes osteologiska detaljanalys av benmaterialet skildrar en tragisk händelse från den förromerska järnåldern. Anne Monikander ger en översikt av våtmarksritualer i Skedemosse och visar på komplexiteten att tolka de många deponeringarna i mossen.

Två artiklar behandlar gravskick på Öland. Charlotte Hedenstierna-Jonson utgår från gravarna i Klinta och för en intressant diskussion om kvinnogravarna. Magnus Petersson tar upp ett gravfält vid Triberga och det vikingatida gravskicket på Öland. Rachel Howcroft, Gunilla Eriksson och Kerstin Lidén använder gravfältsmaterial för att studera amningsmönster under järnåldern på södra Öland.

Särskilda föremålstyper lyfts fram i några artiklar. Stenåldersundersökningar i Köpingsvik redovisas genom en traditionell genomgång av groppkeramisk keramik av Ludvig Papehl-Dufay

och Ole Stilborg. Utifrån en djupdykning av ett stenhuvud funnet intill Resmo källa för Torun Zachrisson en intressant diskussion av heliga källor på Öland. Gustaf Trotzig ger en ingående exposé över silverskatten funnen i Klinta. Laila Kitzler Åhlfeldt resonerar kring runfragment i Köpings kyrka.

Artiklarna har samtliga en arkeologihistorisk ansats. De behandlar främst platser och arkeologiska fenomen från järnåldersperioden, med något undantag från stenåldern. Det kan tyckas ensidigt, men så är också urvalet av artiklar beroende på föreläsningarna vid minneskonferenserna. Urvalet av artiklar är beroende på aktuell och pågående forskning, som på ett eller annat sätt är kopplade till personerna Ulf Erik Hagberg och Hella Schultze.

Boken pekar på hur angeläget det är att återgräva i rapporter och magasin liksom att eftergräva på tidigare undersökta platser. Handläggare inom kulturmiljön, antikvarier inom museisektorn och grävande/forskande arkeologer behöver en uppgradering av vad tidigare arkeologer utförde med sina praktiska och teoretiska förutsättningar och utgångspunkter. Det är betydelsefullt att man idag inom arkeologin skriver sammanställningar och att man gör synteser av arkeologiska material och att man kritiskt granskar slutsatser och tolkningar. Genom den upphandling av uppdragsarkeologin som genomförts under de senare decennierna är det allt mer komplicerat att få grepp om utförda undersökningar, att lokalisera rapporter och återfinna dokumentation. Sammanställningar är nödvändiga, vilket publikationen *Grävda minnen* är ett utmärkt exempel på.

Boken är rikt illustrerad med högkvalitativa bilder av föremål och miljöer. Utmärkta fotografier på arkeologer och utgrävningssmiljöer från olika tider förhöjer känslan av publikationens arkeologihistoriska ambitioner. Vad artiklarna i boken beskriver är hur tidsbunden arkeologin är i sitt utövande och hur betydelsefullt det är att aldrig glömma vad som tidigare gjorts. Att återuppliva bortglömda platser och föremål i det arkeologihistoriska arkivet blir i vår tid alltmer nödvändigt.

Kontentan av att läsa artiklarna i *Grävda minnen* är att Ölandsarkeologin under generationers

arbete avsevärt har flyttat fram vår kunskap inte bara om öns förflutna utan också om skandinavisk förhistoria. Öländsk arkeologi lämnar ingen oberörd. Betydelsen av tillbakablickar kan inte nog poängteras. Att hedra minnet av Ulf Erik Hagberg och Hella Schultze genom att ordna minneskonferenserna och att publicera *Grävda minnen* är hedervärt.

Kristina Jennbert

Institutionen för arkeologi och antikens historia
Lunds universitet
Box 192
SE-221 00 Lund
kristina.jennbert@ark.lu.se

Oskarshamn före Oskarshamn: Från islossning till reformation. Red. Joakim Goldhahn. Oskarshamns kommun, Oskarshamn 2017. 286 s. ISBN 9789185993468.

I förordet till boken *Oskarshamn före Oskarshamn: Från islossning till reformation* skriver representanter för stiftelsen Anérska fonden, som varit med och finansierat utgivningen, att området som idag utgör Oskarshamns kommun hamnat lite i skuggan av omgivande regioner som tagit större plats i kulturhistorien. Syftet med boken framträder därmed: det är att bidra till att fylla de kunskapsluckor som uppenbarligen finns. Också bokens redaktör Joakim Goldhahn konstaterar i sin inledning att Oskarshamn med omland inte är förstahandsval som exempel för den som intresserar sig för Nordeuropas förhistoria och medeltid. Källäget är inte det bästa och det glest befolkade området har inte lockat till sig arkeologer och kulturhistoriker, som hade kunnat intressera sig för sitt närområdes förflutna, varken som bofasta eller säsongboende. Men ett sådant faktum, att det är ont om källmaterial, kan skapa metodologiska utmaningar för forskare och paradoxalt nog ge förutsättningar för innovativ kunskapsproduktion eftersom de källor som trots allt finns måste användas på ett kreativt sätt. De sex skribenter som lämnat bidrag till boken har också utnyttjat tillgängliga källor, såväl materiella som skriftliga, mycket konstruktivt och resultatet har blivit en genomgående både kvalitativ

och tillgänglig publikation. Det är inte alldeles självklart att kommuner idag satsar på forskning när konkurrensen om den kommunala budgeten är hård, så Oskarshamns kommun förtjänar en eloge för att ha bidragit till att forskare inom flera olika humanistiska discipliner har fått möjlighet att bedriva och publicera forskning om det förflutna inom den nuvarande kommunens gränser. Boken har en vetenskaplig verkshöjd med sedvanlig akribi, men ett populärvetenskapligt anslag och en språklig nivå som fungerar också för en historiskt intresserad allmänhet, en inte alldeles enkel balansgång som redaktör och författare lyckats väl med.

Boken har en i huvudsak kronologisk disposition, där Michael Dahlins inledningskapitel »Landskap i förändring» ger en bakgrund till varför naturlandskapet i nuvarande Oskarshamns kommun ser ut som det gör, och sedan får vi i de följande sju kapitlen följa människans nyttjande och omformande av de naturgivna förutsättningarna till ett kulturlandskap. Det avslutande kapitlet med titeln »En ny bygd» av Alf Ericsson behandlar Oskarshamnstrakten under medeltid och 1500-tal. I denna text används, liksom i kapitlet om medeltiden av Roger Axelsson och »Ut-skärsfisket» av Peter Norman, både textkällor och materiella källor, medan »Stenålder» av Kenneth Alexandersson, »Bronsålder» respektive »Järnålder» av Michael Dahlin liksom »Kärlet i graven» av Torbjörn Brorsson uteslutande bygger på kunskap vunnit ur materiella lämningar i form av fornlämningar i landskapet, fynd och resultat från arkeologiska undersökningar, samt lösfunna föremål. En röd tråd genom alla kapitel och sammanhållande perspektiv i publikationen är landskapet som utgångspunkt för framställningarna snarare än enstaka fynd, platser eller företeelser. Detta är möjligen en följd av hur källsituationen i området ser ut, där praktfynd, monumentala borgar eller hemvister för enskilda historiska märkespersoner lyser med sin frånvaro. Det goda detta fört med sig är alltså ett fokus på helheter snarare än detaljer.

Detaljer är dock det som skapar helheterna och i Torbjörn Brorssons kapitel fördjupas kunskapen om förhistorisk keramik utifrån just detaljer. Brorsson argumenterar för att även stora mängder med anonyma krukskärvor ska ses som

viktiga informationsbärare lika väl som unika praktföremål. Underlaget till texten utgörs av keramikfynd från nyare och äldre utgrävningar och Brorsson beskriver hur olika analysmetoder kan bidra till ny kunskap om människans villkor under epoker där annat källmaterial saknas. Hans artikel visar på vikten av att allt material från arkeologiska utgrävningar ses som potentiellt källmaterial. Även om det inte finns någon diskussion om uppdragsarkeologins roll och villkor i vetenskapen i texten går det att läsa den som en plädering för vikten av tillvaratagande och analys av till synes anonyma och svårtolkade massmaterial.

I såväl redaktörens inledning som i flera av de ingående artiklarna framhålls vikten av att sätta in de lokala förhållandena i en större kontext, för att det som utspelade sig på en viss plats under en viss epok ska bli begripligt. Bokens författare gör också kloka val i sina framställningar där lokala platser och företeelser speglas mot ett större sammanhang, en metod för att bygga upp berättelser om det förflutna som fungerar för många kategorier av läsare. Likaså görs framförallt i de två avslutande kapitlen avsteg från bokens tidsgräns vid reformationen, där företeelser från hela 1500-talet och också 1600-talet berörs. Att bara skriva om det som förekommit innanför gränsen till det som idag utgör Oskarshamns kommun före 1500-talets kyrkliga omvälvningar hade gett en betydligt torftigare framställning. Därför delges läsarna av den här boken utöver lokalhistoriska kunskaper också kunskaper om sådant som betydelsen av termer som socken, härad och allmänning. Vi får också veta bakgrunden till det ofta upprepade uttrycket »allt smör i Småland». I Småland fanns jämförelsevis många nötkreatur eftersom landskapet lämpade sig bättre för djurhållning än för spannmålsodling, och smör för avsalu var en viktig beståndsdel i den lokala ekonomin.

Roger Axelsson påpekar i sitt kapitel om medeltiden hur historieskrivning alltid innebär val mellan vad som ska berättas om vad som försiggått i det förflutna, vilket också omfattar bortval. Varje skribent formar därmed sin berättelse, ett tema som också Joakim Goldhahn är inne på i sin inledning. Därför spelar det roll vem det är som skriver historien. Samtliga skribenter i den här boken är liksom redaktören män och detta kan förstås vara ett resultat av vilka personer som

funnits tillgängliga för skribentuppdrag inom det aktuella fältet. Kanske har tillfrågade kvinnor tackat nej? Det hade dock varit passande med en reflektion från bokens redaktör över hur författarsammansättningen ser ut och kanske ett resonemang om vad den enkönade författarmiljön kan ha betytt för resultatet. Detta i synnerhet som den äldre forskningen – som förtjänstfullt refereras och analyseras i flera av artiklarna – också är genomförd av män, utan att det kommenteras av någon av skribenterna. Att historieskrivning är ett resultat av tolkning av forskare och skribenter framgår till exempel av avsnittsrubriken »Vem var fiskaren och i vilken socioekonomisk kontext levde han?» i Peter Normans artikel om utskärsfiske. Rubriken är talande för hur lätt det är att låta de egna uppfattningarna, präglad av kunskapen om senare tiders könsuppdelade sysslor, också påverka synen på människor i det förflutna. För hur kan Norman veta att fiske i Oskarshamnstrakten under medeltiden alltid bedrevs av män?

Boken är genomgående illustrerad med vackra och väl reproducerade fotografier och kartor, både nyproducerade som avser att belysa den rumsliga dispositionen av olika fenomen och reproduktioner av äldre historiska kartor. Även rekonstruktionsteckningar förekommer och sammantaget bidrar rikedom på illustrationer till en god tillgänglighet till det vetenskapliga innehållet. Tyvärr saknas Orts- och personregister, något som hade ökat användbarheten avsevärt både för den lokalhistoriskt intresserade och för den initierade forskaren. Huvudtiteln *Oskarshamn före Oskarshamn* belyser väl bokens innehåll, medan undertiteln *Från islossning till reformation* får läsaren att tro att övergången från katolicism till den lutherska kyrkan i området och följderna därav för människor och miljöer skildras i boken, vilket emellertid inte är fallet. Detta intressanta skede i historien kanske kan inrymmas i en fortsättning på Oskarshamnshistoriken? För de utblickar framåt i tiden som levereras i ett par av artiklarna antyder en mycket intressant utveckling som väl förtjänar att skildras i en fortsatt kommunhistorik. Boken är som nämndes inledningsvis delvis bekostad av en lokal fond, något som tillsammans med närheten till universiteten i Kalmar och Växjö i detta fall lett fram till en ovanligt ambitiös satsning som fler kommuner borde snegla på och ta efter.

För till de välfärdstjänster som hör till den kommunala organisationens uppdrag hör också att ge invånarna redskap till att förstå sitt områdes förflutna och alla de människor som har levt på platsen före oss själva.

Karin Gustavsson

Folkklivarkivet med Skånes musiksamlingar
Lunds universitet
Box 117
SE-221 00 Lund
karin.gustavsson@folkklivarkivet.lu.se

Lyn Blackmore, Ian Blair, Sue Hirst and Christopher Scull, *The Prittlewell princely burial: Excavations at Priory Crescent, Southend-on-Sea, Essex, 2003*. Museum of London Archaeology Monograph 73. 514 pp. London 2019. ISBN 978-1-907586-50-7.

Sue Hirst and Christopher Scull, *The Anglo-Saxon princely burial at Prittlewell, Southend-On-Sea*. London 2019. 108 pp. ISBN 978-1-907586-47-7.

I remember my amazement when the Prittlewell chamber burial was discovered. Finding that it now has been published was a very pleasant surprise. Museum of London Archaeology (MOLA) has now released two books about this burial. One is a major volume and the other a far smaller, popular publication summarizing the results from the larger book.

Starting with the big volume, this is an excavation report from a contract dig performed by MOLA. This report is very ambitious, which of course reflects the exceptionally rich and well-preserved princely burial chamber. The contributors include four principal authors, three additional authors and nearly 50 contributing specialists, all of whom are highly-competent scholars. The volume contains a huge amount of information with high-quality pictures, illustrations and reconstructions of the furnished chamber grave. My only objection towards the layout is the small text format, which is not kind to a middle-aged person with deteriorating eyesight.

The introductory chapter describes the background to the project and the archaeology of the Southend peninsula since the Bronze Age. The

following chapters cover the excavation, the site sequence, and contains a substantial overview of what is known about the cemetery on basis of discoveries since the 1880s. It is clear that the chamber grave is part of a large Anglo-Saxon burial complex that only has been partially explored.

Chapter 4 begins with descriptions of the mound burial and its spectacular chamber. It shows what can be achieved if modern stratigraphic methods and excavation techniques are utilized to their full potential. From a stratigraphic perspective, the grave stands in a sharp contrast to the excavations of the Swedish boat burials in Valsgärde and several other rich burials, excavated many decades ago. Those were dug in the best possible way for their time and often documented in a very detailed way. But the early 20th-century knowledge of soil colorations and the buildup of layer sequences were crude, and in general it is difficult to use old excavation data to reconstruct the construction and transformation of burials. The Prittlewell excavation demonstrates what could have been done at Valsgärde.

Almost no grave is perfect and in the Prittlewell case the preservation conditions for organic remains were unfortunately poor. However, this deficiency is partially compensated by a broad spectrum of scientific analyses that span from soil micromorphology to wood analyses on metal objects, textile studies, and ZooMS analyses of gaming pieces etc. MOLA has invested heavily in these analyses and achieved some impressive results that will inspire future excavations and studies.

Being an intact burial without evidence of plundering, the numerous metal and glass objects from Prittlewell have a central place in the publication. The position of the objects was for the most part undisturbed. Some metal vessels were even hanging on their spikes on the chamber walls and many other objects stood upright where they had once been placed. Getting a full grip of the finds is a bit challenging for the reader as they are dealt with and described in three different sections. These include chapter 5, which covers the finds grouped in different categories, chapter 9 – the catalogue, and finally in the appendices which provide information on different technological analyses. Chapter 5 is remarkable as every major object is subject to its own detailed

study, each of which draws on analogies with other finds from Europe. This provides a good and modern introduction to the material culture of elite burials from the late 6th and early 7th century in Europe. Some of the objects are quite exclusive, but they have several continental or British parallels. Others such as the folding stool and the stand are unique or very rare finds, underlining the very special character and importance of this burial.

Chapters 6–8 discuss the burial in a broader context. Chapter 6 is in an ambitious chapter that deals with the chronological sequence, which includes discussion of material culture, coin dates and the historical contexts related to radiocarbon datings. The conclusions are based on a Bayesian approach used for studies of Anglo-Saxon finds chronologies. The following chapter, entitled *Belief, economy and society*, has a wide range of content spanning from discussions of mound and chamber burial practices and princely burials in England, to subjects such as manufacture and hinterland resources, crafts skills, and social identities and beliefs. All of the topics are interesting and almost worthy their own monographs. It is also the only instance where I think that the authors try to compress too many different topics into one chapter.

As this is an important British burial, there must of course also be a major section about regional kingdoms – in this case that of the East Saxons, and of course a discussion about the introduction of Christianity. The authors are fortunately not limiting their study to a general discussion about Anglo-Saxon kingdoms. Instead, they have chosen to make a broad settlement and landscape study of the area north of the Thames estuary, where new and large data sets from recent surveys and metal detecting are included. It shows the so-far unique character of the Prittlewell grave and cemetery in the region, as so few other sites have been excavated. However, the quality of the metal detector finds reveal how many other comparable sites exist in the landscape and this chapter does, as the authors state, raise a number of questions for new studies.

To sum up, this is an extremely useful publication and reference work that will be used and quoted for decades ahead. It is hard to come up with serious critique as it is so well packaged and

detailed. In short, this book is an absolute necessity for everyone dealing with the material culture of the late 6th and 7th century.

The second book in this review is far thinner volume, in which the authors have more or less compressed chapters 1–8 from the bigger volume into a smaller format. This book is a superb introduction to the Prittlewell burial, its surroundings and its historical context. I highly recommend everyone to read this book first in order to get an overview of the grave. The language is pleasant to read and the printing quality of the illustrations is better than the same pictures in the large volume. It is probably related to a more aesthetic layout and higher printing quality. This is in short not a souvenir pamphlet made in a haste to sell in museum shops, but rather a highly ambitious, well-written and rich illustrated book intended not only for archaeologists but also for a broader audience.

John Ljungkvist

Uppsala universitet

Institutionen för arkeologi och antik historia

Box 626

SE-751 26

john.ljungkvist@arkeologi.uu.se

Peter Skoglund, *Rock Art through Time: Scanian Rock Carvings in the Bronze Age and Earliest Iron Age*. Oxford, 2016. VIII + 152 s. ISBN 978-1-78570-164-1.

Den figurrika hällkistan i Kiviksgraven har tillsammans med spektakulära bronsföremål, storthögar och havsnära hällristningslokaler givit sydöstra Skåne och Simrishamnsområdet en särställning inom bronsåldersforskningen. I *Rock Art through Time* analyseras hällristningstraditionens utveckling i området i förhållande till de förändringar i bronsålderns samhälle som identifierats genom utgrävningar av boplatser och gravar. Ett särskilt fokus läggs också på en jämförelse mellan hällristningar och bronsföremål. Boken är volym nr 5 i Swedish Rock Art Series och är utgiven av SHFA (Svenskt Hällristnings ForskningsArkiv).

I introduktionskapitlet ges en översikt av den omfattande forskning som bedrivits kring de

skånska hållristningarna. Boken bygger vidare på det kronologiska spår som Burenhult (1980) och Almgren (1987) arbetat med liksom Althin (1945), vars komparativa metodik delas av Skoglund – även om resultatet är väsentligt annorlunda. Till skillnad från tidigare forskning är avsikten att sätta in hållristningarna i en tydligare historisk kontext, såväl ur ett skånskt som ett europeiskt perspektiv. Sammanlagt har 27 lokaler med 1 161 motiv kategoriserats i 16 klasser, varav 12 klasser med figurativa motiv. Dateringen av motiven tar sin utgångspunkt i de skeppskronologier som föreslagits av Kaul (1998) och Ling (2008). Utifrån kronologier och jämförelser med bronsföremål delas materialet upp i fyra faser varefter Skoglund gör en genomgång av den kronologiska utvecklingen. Till de olika faserna kopplas sedan tematiska diskussioner med exempel från utvalda hällar. I det avslutande kapitlet diskuteras resultaten från modern uppdragsarkeologi i Skåne, där gravar och boplatser från olika perioder av bronsåldern har undersökts. Fokus ligger på landskapets organisation och de förändringsfaser som kan spåras kring 1400, 1100 och 800 BC. Skoglund menar att förändringen av hållristningsmotiven och deras placering i landskapet i sin tur kan kopplas till dessa förändringar.

Till fas 1 (1700–1400 BC) förs människor med yxor och fallos, skepp av Rørbytyp, stridsvagnsmotiv och de välkända yxmotiven från Simrishamn (23:1). Yxor och skepp utgör de äldsta motiven och kan dateras till ca 1700 BC. Under fas 1 sker en uppdelning i landskapet där skepp och yxor återfinns nära stranden och Skoglund kopplar motiven till långdistanshandel mellan sydskandinavien och de brittiska öarna. Fas 2 (1400–1100 BC), är den mest intensiva fasen och nu avbildas hästar, skepp med hästhuvuden, pålstavar, fotsulor med och utan tår m.fl. motiv. Yxor och skepp återfinns nu i flera delar av landskapet, vilket visar att skeppet är en bärande symbol som kan användas i olika miljöer och sammanhang, och större lokaler en bit från kusten kan under denna fas ha fungerat som platser för övernattnings och möten. I kapitlet diskuteras teman som narrativitet, solsymbolik, dödsritualer och avsaknaden av motiv som uppvisar krigarideal. Under perioden tillkommer motiv i gravar, med Kiviksgraven som det främsta exem-

plet. Fas 3 (1100–800 BC) representeras av endast två lokaler (en säker) med skepp som har närmast vertikala stävar med hästhuvuden. Under fas 4 (800–200 BC) sker ett visst återvändande till äldre lokaler och mer individuellt inriktade motiv tillkommer, som Järrestad (13:1) med sex ryttare och en krigarfigur (den s.k. »dansaren»). Krigaren har en svärdsskida med en vingformad doppsko som här dateras till period ca 800 BC – början av period VI, utifrån en jämförelse med Gündlingensvärd från Hallstatt C/Co. Till samma fas förs också fotsulor med uthuggna konturer och skepp med symmetriska köl- och relingsförlängningar från slutet av period VI.

En stor förtjänst i boken är den löpande diskussionen kring förutsättningar och begränsningar för att diskutera hållristningskronologi och insikten om att den montelianska periodindelningen inte förmår fånga nyanser i hållristnings- och boplatsmaterialet. Kronologi och periodisering är essentiella verktyg för att diskutera och visualisera förändring, men de kan också som Skoglund skriver bli en tvångströja (Montelius kronologi i detta fall). Tänkvärt är därför att varje försök att skapa nyanser genom snävare periodisering eller fasindelningar ger såväl nya möjligheter som begränsningar. Den forskare som väljer det kronologiska spåret kommer därför alltid att bidra till det problem man önskar lösa. Frågan är också hur representativa fasindelningarna är då fas 3 enbart består av några få motiv och fas 4 återfinns vid endast tre lokaler? Till detta kommer att stenbrott och exploateringar, precis som det nämns i boken, har påverkat området i stor utsträckning. Hällar och motiv som kunde givit såväl en säkrare bild som ett annorlunda resultat har försvunnit. Frågan om representativitet kan också ställas till boplatsmaterialet. Det är högst rimligt att samhällsförändringar i större skala påverkade hela det skånska området, men med tanke på att det är flera mil mellan hållristningarna och de boplatser som diskuteras i boken är det relevant att ställa frågan vilka som gjorde bilderna? Hade platserna betydelse för hela regionen, eller ska de kopplas till kustbundna grupper?

I boken lyfts fram att människor under bronsåldern återvände till äldre platser i landskapet och att gravfält anläggs vid storhögar och hållristningar, som vid Järrestad (13:1) där gravhögar

och nya motiv tillkommer under period V–VI. Skoglund beskriver detta som att hällristningarna revitaliseras. Men för att en lokal som Järrestad ska kunna revitaliseras måste kunskapen om att det fanns bilder på berghällarna ha traderats från generation till generation under flera hundra år. Så varför var det viktigt att återvända till vissa lokaler och göra nya figurer och vilken roll spelade de gamla bilderna i denna dialog? De skånska hällarna innehåller relativt få överhuggningar, trots att de i flera fall har använts vid upprepade tillfällen under många hundra år. Med tanke på bokens ambition, att anlägga ett historiskt perspektiv utöver den kronologiska utvecklingen, hade detta förhållande kunnat fördjupas. Huruvida nya bilder kombinerats eller inte kombinerats med gamla bilder hade också kunnat analyseras inom ramen för en diskussion kring tid och tidsperspektiv, liksom de bilder som återfinns på en megalitgrav vid Gladsax (8:1). Bilderna på takblocket visar att äldre platser i landskapet var viktiga att anknyta till, men också att det fanns fler möjliga urvalskriterier för hällristningarnas placering än om de låg nära stranden eller längre in i landet. Denna kritik kan även kopplas till en större problematik inom hällristningsforskningen. Genom att hällristningstraditionen definieras av själva aktiviteten att göra nya bilder är vi fångade i en tankebanan där bilderna får sin huvudsakliga betydelse av själva genomförandet. Men det är värt att påminna om att bilderna kan ha påverkat människor, och fungerat som en typ av agenter, även om traditionen att knacka in nya bilder var inaktiv eller till och

med hade upphört. Så när är en hällristningslokal egentligen aktiv och när är den övergiven?

En återkommande diskussion inom hällristningsforskningen är hur materialet bäst presenteras i bildform, inte minst kronologiska studier där små variationer kan vara avgörande för datering och fasindelning. Urvalet av bilder i boken är rikt och representativt för de resonemang som förs, men bokens format gör att vissa figurer blir för små och att detaljer faller bort (t.ex. Simrishamn 15:1, s. 49). Någon gång är det svårt att följa med i beskrivningen av motiv och hällar då vissa figurer är inklipta i löptexter som berör andra hällar/motiv. Enstaka bilder saknar info i figurtext om vilken lokal som avses, som omslagsbildens skepp- och yxmotiv liksom bilderna på bokens baksida. En figurförteckning i slutet av boken hade också underlättat för läsaren.

Ovanstående invändningar till trots utgör *Rock Art through Time* ett mycket viktigt bidrag till forskningen om de sydiskandinaviska hällristningarna. Skoglunds kritiska och initierade diskussioner kring kronologi och periodisering, tillsammans med inkluderingen av boplatser och gravmaterial, gör studien särskilt läsvärd. Boken visar också på vikten av att sätta in motivens förändring i ett samhälle som genomgick stora förändringar under bronsålderns lopp.

Per Nilsson

Östergötlands museum

Box 232

SE-581 02 Linköping

per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se